

مروری بر موضوع کالاهای «حساس» و «خاص» در مذاکرات تجاری بین‌المللی

ماندانا فاضل *

چکیده

در مذاکرات تجاری دوجانبه یا چندجانبه، بویژه مذاکرات تجاری ترجیحی، معمولاً کشورها برخی از کالاها را به دلیل اهمیت اقتصادی - درآمدی، سیاسی یا اجتماعی آنها از جریان مذاکرات مستثنی کرده و آنها را در فهرست منفی جا می‌دهند. اغلب این کالاها حساس شمرده می‌شوند. هر دو گروه کشورهای در حال توسعه و توسعه‌یافته امکان استفاده از استثنائات در مورد کالاهای حساس را دارند. «کالاهای خاص» در حقیقت زیرمجموعه‌ای از کالاهای حساس هستند که تنها در بخش کشاورزی و فقط توسط کشورهای در حال توسعه و دارای کمترین درجه توسعه‌یافتگی قابلیت‌پذیرش و برخورداری از برخی انعطافها را دارند. «موافقت‌نامه یا بسته چارچوب ژوئیه ۲۰۰۴» اولین سندی است که مقرراتی را درباره انعطاف‌پذیری در مورد کالاهای حساس و خاص به رسمیت شناخته است.

واژه‌های کلیدی

کالاهای حساس، کالاهای خاص، فهرست منفی.

* عضو هیأت علمی مؤسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی

مقدمه

«کالاهای حساس» و «کالاهای خاص» دو موضوعی هستند که به طور جداگانه و از نظر تاریخی با اختلاف زمانی در مذاکرات تجاری بین‌المللی مطرح شده‌اند. بحث در مورد «کالاهای حساس» از نظر تاریخی قدیمی‌تر است و به ادوار مذاکراتی گات مربوط می‌شود. در مذاکرات دور اروگوئه نیز اغلب کالاهای حساس با حفظ سهمیه‌های مقداری یا تعرفه‌های بالا از حمایت‌های بیشتری برخوردار گشتند. هر دو گروه کشورهای در حال توسعه و توسعه‌یافته امکان استفاده از فهرست «کالاهای حساس» را داشته و دارند. البته هنوز تعریف مشخص و ملاک‌های مورد توافقی برای تعیین کالاهای حساس وجود ندارد و این خود کشورها بوده‌اند که بر حسب اهمیت یک کالا آن را به عنوان حساس انتخاب کرده‌اند. در طول زمان، دامنه پوشش کالاهای حساس از ترکیبی از کالاهای صنعتی و کشاورزی به سوی کالاهای عمدتاً کشاورزی سوق پیدا کرده است، ولی هنوز معدودی کالاهای حساس صنعتی بخصوص در کشورهای توسعه‌یافته وجود دارند.

موضوع «کالاهای خاص» عمدتاً از سوی کشورهای در حال توسعه و در بخش کشاورزی مطرح شده است تا این کشورها که در دور اروگوئه نتوانستند از سهمیه‌های مقداری و حفاظت‌های ویژه برای کالاهایی که از نظر ملاک‌های مورد توافق امنیت غذایی، معیشت زندگی و توسعه روستایی برایشان حیاتی بود برخوردار شوند، بتوانند تا حدودی مسائل خود را از این طریق حل نمایند. در حقیقت، استفاده‌کنندگان از مزایای «کالاهای خاص» تنها کشورهای در حال توسعه می‌باشند.

«موافقت‌نامه چارچوب ژوئیه ۲۰۰۴» اولین متنی است که مقرراتی را در باره انعطاف‌پذیری بیشتر نسبت به کالاهای حساس و خاص به رسمیت شناخته است. هر دو این گروه از کالاها می‌توانند یا از کاهش فرمولی تعرفه‌ها معاف یا نسبت به آن تعهدات کاهش‌ی کمتری داشته باشند. هنوز مذاکرات مربوط به نحوه کاهش، میزان کاهش و درصد پوشش کالایی در مورد کالاهای خاص و حساس در مذاکرات تجاری چندجانبه در سازمان جهانی تجارت ادامه دارد. گروه‌های مختلف نیز نظرات متفاوتی نسبت به این موارد ارائه داده‌اند.

در مقاله حاضر، موضوعات مذکور مورد بررسی قرار می‌گیرند تا زمینه‌ای برای شناسایی کالاهای حساس و خاص در ایران فراهم گردد.

۱) کالاهای حساس^۱

بحث «کالاهای حساس» در مذاکرات تجاری بین‌المللی موضوعی نسبتاً قدیمی است که به ادوار مذاکراتی موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت (گات) برمی‌گردد. معمولاً کشورها در مذاکرات تجاری و به هنگام دادن امتیازات مختلف از جمله کاهش تعرفه‌ها و موانع تعرفه‌ای و افزایش دسترسی به بازار برای طرف تجاری خود ملاحظاتی را در مورد کالاهایی که آنها را بسیار پراهمیت و حساس می‌دانند رعایت می‌کنند. معمولاً «کالاهای حساس» از جهاتی همچون قدرت رقابت (از نظر کیفیت یا قیمت نسبی یا نوپا بودن صنعت)، اهمیت در اشتغال کشور / بخش / منطقه، قدرت اقتصادی - سیاسی بخش تولیدکننده، حساسیت درآمدهای تعرفه‌ای برای دولت، حفظ سهم در بازار، آسیب‌پذیری اقشار تولیدکننده، مازاد بر نیاز داخلی بودن محصول تولیدی و ... تأثیر خاصی بر اقتصاد و تجارت کشور مربوطه می‌گذارند و از این رو مشمول استثنائاتی می‌گردند که می‌توان برخی از آنها را به شرح زیر نام برد:

الف - خارج کردن «کالاهای حساس» از فهرست کالاهای مورد مذاکره و قرارداد آنها در «فهرست منفی^۲» یا کالاهایی که در مورد آنها امتیازی داده نمی‌شود.

ب - برقرار کردن تعرفه‌های گمرکی بالا برای کالاهای حساس. این تعرفه‌ها ترجیحاً به صورت «خاص^۳»، «ترکیبی^۴» یا «مختلط^۵» و نه «ارزشی^۶» تعیین می‌شود. از این جهت، در ظاهر تعرفه‌ها سطح خیلی بالایی ندارند ولی در عمل به دلیل عدم شفافیت و نسبتاً پیچیده بودن نرخهای محاسباتی، ورود کالاهای مذکور مشکل می‌شود. در بسیاری از موارد، میانگین تعرفه وارداتی کشورها شامل تعرفه‌های غیرارزشی نیست و از این رو می‌تواند گمراه‌کننده باشد.

پ - برقراری «سهمیه‌های تعرفه‌ای^۷». از این طریق، با برقراری محدودیت‌های کمی، بازار کالاهای حساس از هجوم محصولات وارداتی ارزانتر حفظ می‌شود، و تنها ورود حداقل‌هایی از کالاها با تعرفه‌های پایین صورت می‌گیرد و مازاد بر آن مشمول تعرفه‌هایی بسیار بالاتر و عملاً محدودکننده می‌شوند.

«کالاهای حساس» در ابتدا هم اقلام محصولات کشاورزی و هم محصولات صنعتی را در برمی‌گرفتند. ولی با آزادسازی بیشتر کالاهای صنعتی تدریجاً کالاهای صنعتی بخصوص در کشورهای توسعه‌یافته از فهرست کالاهای حساس خارج شدند و در حال حاضر عمدتاً کالاهای کشاورزی و معدودی کالاهای صنعتی در فهرست کالاهای حساس کشورهای توسعه‌یافته و

1-sensitive products

2-negative list

3-specific

4-compound

5- mixed

6-ad valorem

7-tariff quotas

در حال توسعه قرار دارند.

بعد از جنگ جهانی دوم که کشورهای اروپایی و ایالات متحده آمریکا مسأله امنیت غذایی را در اولویت قرار دادند و به حمایت از تولیدات کشاورزی و دامداری پرداختند، اکثر محصولات اولیه خوراکی نظیر لبنیات، گوشت، غلات، دانه‌های روغنی، شکر، پنبه و ... ضمن دریافت حمایت به دلیل تولیدات افزون بر نیازی که پیدا کردند جزو محصولات حساس شمرده شدند و از بازار آنها با برقراری «سهمیه‌های تعرفه‌ای» و یارانه‌های صادراتی حمایت به عمل آمد. اوج حمایتها و مشکلات مربوط به مازاد تولیدات کشورهای اروپایی و ایالات متحده به دهه ۱۹۸۰ مربوط می‌گردد. همین مشکلات لزوم اصلاحات و آزادسازی تجاری در بخش کشاورزی را به همراه داشت که نهایتاً در مذاکرات دور اروگوئه به تدوین موافقت‌نامه کشاورزی انجامید.

در ابتدای دهه ۱۹۶۰ ایالات متحده آمریکا پیشنهاد کرد که گروه خاصی در مورد تجارت محصولات مناطق حاره‌ای تشکیل شود. زیرگروهی از این گروه خاص در سال ۱۹۶۲ تشکیل شد تا کالاهای ویژه‌ای را که بخصوص برای کشورهای کمتر توسعه‌یافته از جنبه‌های مختلف ترتیبات ترجیحی، کاهش موانع در تجارت و مصرف مهم شمرده می‌شدند شناسایی کند. نتیجه این مطالعات بعدها نشان داد که کالاهایی همچون قهوه، کاکائو، چای، موز، چوب و الوار مناطق حاره‌ای از اهمیت خاصی برای کشورهای کمتر توسعه‌یافته برخوردارند. [۱] همین‌طور، در مطالعات بعدی مشخص شد که سطح ترجیحات اعطایی و نحوه طبقه‌بندی کالا (بخصوص از زمان به‌کارگیری نظام هماهنگ توصیف و کدگذاری کالا^۱ از ابتدای سال ۱۹۸۸) در تعیین دامنه و تعداد کالاهای حساس مؤثر بوده است. [۲]

در سال ۱۹۸۳ ایالات متحده آمریکا از سوی اعضای گات در مظان این اتهام قرار گرفت که برخلاف ضوابط تعیین‌شده گات همچنان به اعمال محدودیتهای مقداری و حمایت از محصولات شکر، پنبه، محصولات لبنی (شیر، کره و پنیر) و بادام زمینی می‌پردازد. [۳] جامعه اقتصادی اروپا هم در سال ۱۹۸۵ برای محصولات صنعتی که آنها را حساس به حساب می‌آورد بیش از ۹۱ سهمیه مقداری داشت که عمدتاً مربوط به مواد شیمیایی، اقلام منسوجاتی، محصولات فولادی، پوست و خز، ساعت‌های کوارتزی، ماشین‌های حسابگر خودکار، دستگاههای ضبط ویدیویی، انواع خاص بلبرینگ، فنر تشک و ... می‌شد. [۴]

در حال حاضر، هم کشورهای در حال توسعه و هم کشورهای توسعه یافته از امکان استفاده از فهرست کالاهای حساس برخوردارند. در دور اروگوئه اکثر کشورهای توسعه یافته برای کالاهای حساس خود «سهمیه تعرفه‌ای» برقرار کردند و در مورد کالاهای کشاورزی که حتی حداقل تعهدات کاهشی تعرفه را داشتند از «حفاظت ویژه» کشاورزی استفاده کردند. این در حالی است که اکثر کشورهای در حال توسعه چنین نکردند و اکنون نیز برقراری سهمیه‌های تعرفه‌ای جدید مورد توافق همه کشورها نیست. از این رو، بحث‌های مختلفی در مورد چگونگی رفتار با کالاهای حساس در میان کشورها وجود دارد.

همان طور که قبلاً اشاره شد، پوشش کالاهای حساس تدریجاً از بخش‌های صنعتی به بخش کشاورزی انتقال یافته است. البته هنوز می‌توان کالاهایی را که دارای تعرفه غیرارزشی هستند به نوعی جزو کالاهای حساس کشورها به شمار آورد.

برخلاف «کالاهای خاص»^۱ که براساس معیارهای مورد توافق تنها توسط کشورهای در حال توسعه مورد گزینش قرار می‌گیرند، در مورد انتخاب کالاهای حساس هنوز معیارهای مورد توافق وجود ندارد. مقوله کالاهای «حساس» و «خاص» در حقیقت به طور جداگانه مطرح شده و در طول زمان تحول یافته‌اند و اخیراً هر دو در سند «بسته یا موافقت‌نامه چارچوب ژوئیه ۲۰۰۴» سازمان جهانی تجارت به عنوان امکانات انعطاف‌پذیری برای کشورها به رسمیت شناخته شده‌اند، با این تفاوت که کشورهای در حال توسعه از امکان استفاده از هر دو فهرست کالاهای حساس و خاص برخوردارند، در حالی که کشورهای توسعه یافته تنها امکان برخورداری از فهرست کالاهای حساس را در حد محدودی دارند.

هدف از تعیین فهرست محصولات حساس فراهم آوردن معافیت یا انعطاف‌پذیری بیشتر برای تعداد محدودی از کالاهاست که برای کشورها از نظر اقتصاد سیاسی، درآمدهای تعرفه‌ای، یا آثار اشتغال اهمیت خاصی دارند. این کالاها در مذاکرات تعرفه‌ای یا تعهد به کاهش تعرفه نداشته و یا حداقل کاهش را خواهند داشت. انتخاب کالاهای حساس براساس معیارهای متفاوت می‌تواند منجر به شکل‌گیری فهرست‌های متفاوتی گردد. جدول شماره ۱ فهرست کالاهای حساس در برخی از کشورها با ملاکهای متفاوت «اهمیت سیاسی» و «درآمدهای تعرفه‌ای» را به دو صورت مختلف در سال ۲۰۰۵ نشان می‌دهد.

1- special products

2- 2004 July Package or Framework Agreement

جدول ۱: فهرست کالاهای حساس برحسب ملاکهای انتخابی اهمیت سیاسی و درآمدهای تعرفه‌ای به ترتیب اولویت در برخی کشورهای منتخب در سال ۲۰۰۵

برحسب ملاک		کشور
اهمیت درآمدهای تعرفه‌ای	اهمیت سیاسی	
نان شیرینی، کیک و بیسکویت، اتیل‌الکل، مخلوط ضدبوها و مواد جایگزین	مشروبات الکلی، سرکه و مخمرها	استرالیا
گردو تازه یا خشک یا بدون پوست	شکلات، سوربیتول	برزیل
نوشیدنی‌های غیرالکلی غیر از آب، شراب از انگور تازه	محصولات از شیر طبیعی، پنیر فراوری شده	کانادا
شراب از انگور تازه	گوشت و احشای فراوری شده	ژاپن
شلغم سوندی و خوراک دام علوفه‌ای و ریشه‌ای	برنج کامل یا نیمه پوست‌کنده	کره جنوبی
ویسکی، کازئین	پنیر فراوری شده، سیگار از توتون و تنباکو	مکزیک
روده و شکمبه حیوانات، سیگار از توتون و تنباکو	شیر و خامه با چربی جامد، برنج کامل یا نیمه پوست‌کنده	مراکش
آب میوه یا سبزیجات	گوشت تازه یا سردشده بدون استخوان گاو	نروژ
روغن خام سویا، تفاله قالبی دانه‌های روغنی، سیگار از توتون و تنباکو	عسل طبیعی، درخت و بوته، میوه و خشکبار، نان شیرینی، کیک و بیسکویت	تونس
عدس خشک پوست‌کنده، تخم‌آفتابگردان، روغن خام آفتابگردان، مواد آماده برای خوراک دام	گوشت یخزده بدون استخوان گاو، رب‌گوجه‌فرنگی، مخلوط مغزهای خوراکی، آب پرتقال یخزده	ترکیه

بحسب ملاک		کشور
اهمیت درآمدهای تعرفه‌ای	اهمیت سیاسی	
شکلات و دیگر مواد کائودار، قارچ آماده یا کنسرو شده، نوشیدنی‌های غیرالکلی غیر از آب	پنیر فراوری شده، شراب از انگور تازه، ضایعات توتون و تنباکو	ایالات متحده آمریکا
قطعات یخزده خوراکی از ماکیان، پنیر و کشک غیر از پنیر تازه، سیگار از توتون و تنباکو	روغن زیتون بکر یا خام و مشتقات آن، نیشکر و چغندر قند، غذای سگ و گربه برای خرده‌فروشی	اتحادیه اروپا

Source: Sebastien, Laborde and Martin 2005, p.27.

با توجه به این که هرچه فهرست کالاهای حساس بزرگتر باشد، تأثیر کلی کمتری در کاهش سطح تعرفه‌ها خواهد داشت، نظرات متفاوتی نسبت به این که چند درصد از خطوط تعرفه‌ای تحت عنوان کالاهای حساس تعیین شوند وجود دارد. در سال ۲۰۰۷ ایالات متحده آمریکا پیشنهادگزینش ۱ درصد، اتحادیه اروپا پیشنهادگزینش ۸ درصد و گروه ۱۱۰ پیشنهادگزینش ۱۵ درصد از خطوط تعرفه‌ای را به عنوان کالاهای حساس داشتند. [۵] گروه ۲۰ و گروه کرنز ۳ همچون آمریکا تنها پیشنهادگزینش درصد از خطوط تعرفه‌ای را برای کالاهای حساس دارند. [۶]

در ۳ سپتامبر ۲۰۰۷، رئیس کمیته مذاکره‌کنندگان کشاورزی در سازمان جهانی تجارت بر اساس آنچه در مذاکرات کشاورزی ماه ژوئیه همان سال حاصل آمده بود، پیش‌نویسی را برای تصمیم‌گیری روی موضوعات مهم کشاورزی ارائه داد که اگرچه باز هم باید مورد مذاکره و توافق

1- Group of Ten (G-10)

منظور گروه ۱۰ در مذاکرات کشاورزی است که شامل کشورهای توسعه‌یافته واردکننده خالص مواد غذایی طرفدار حمایت‌های کشاورزی همچون ایسلند، اسرائیل، غاصب، بلغارستان، تایوان، سوئیس، ژاپن، کره جنوبی، موریس، نروژ و لیختن‌اشتاین است.

2- Group of Twenty (G-20)

شامل ۲۰ کشور در حال توسعه که در ۲۰ اوت ۲۰۰۳ و قبل از اجلاس پنجم وزیران سازمان جهانی تجارت در کانکون مکزیک به وجود آمد و شامل کشورهای آفریقای جنوبی، اروگوئه، اندونزی، برزیل، بولیوی، پاکستان، پاراگوئه، تانزانیا، تایلند، زیمبابوه، شیلی، فیلیپین، چین، کوبا، گواتمالا، مکزیک، مصر، نیکاراگوئه، ونزوئلا، هند میشد. با توجه به اضافه شدن بعضی اعضای متغیر، به آنگروه ۲۰+ یا گروه ۲۱ و ۲۲ نیز گفته می‌شود.

3- Cairns Group

گروهی از کشورهای صادرکننده محصولات کشاورزی که در پی آزادسازی هرچه بیشتر تجارت این محصولات می‌باشند. این گروه در کرنز استرالیا در سال ۱۹۸۶ و قبل از شروع مذاکرات دور اروگوئه شکل گرفت. اعضای آن در حال حاضر عبارتند از ۱۷ کشور: آرژانتین، آفریقای جنوبی، استرالیا، اروگوئه، اندونزی، برزیل، بولیوی، پاراگوئه، تایلند، زلاندنو، شیلی، فیلیپین، کلمبیا، کاستاریکا، کانادا، گواتمالا و مالزی.

قرار می‌گرفت ولی گام مؤثری برای نزدیک کردن نظرات متفاوت بود. در این پیش‌نویس، در رابطه با کالاهای حساس چنین آمده است: «در حالی که بحث در مورد دسترسی به بازار روی ارقام کاهش‌های کلی تعرفه تمرکز کرده است، موضوع معافیت‌های کشورها در مورد کالاهای حساس هم به همان اندازه اهمیت دارد. هم کشورهای توسعه‌یافته و هم کشورهای در حال توسعه مجاز هستند که در این مورد کالاهایی را برای کاهش کمتر تعرفه انتخاب کنند. در مقابل، برای ارتقای دسترسی به بازار، سهمیه‌ها باید گسترش یابند. اتحادیه اروپا و گروه ۱۰ احتمالاً از این سازوکار برای حمایت از تعدادی کالاهای مهم نظیر شکر، گوشت گاو و برنج استفاده می‌کنند».

متن پیشنهادی اجازه می‌دهد که کشورهای توسعه‌یافته ۴ تا ۶ درصد از خطوط تعرفه‌ای خود را به عنوان کالاهای حساس انتخاب کنند. اعضای که بیش از ۳۰ درصد خطوط تعرفه آنها در گروه تعرفه‌های بالا قرار گیرد، این اختیار را دارند که تعداد کالاهای حساس را به ۶ تا ۸ درصد خطوط تعرفه‌ای خود افزایش دهند. تعرفه این کالاهای می‌تواند یک دوم تا دو سوم کمتر از کاهش کلی تعرفه‌ها تقلیل یابد. اگر کشوری بخواهد تعرفه کالاهای حساس را بمیزان دو سوم از میزان توصیه شده توسط فرمول کاهش تقلیل دهد، باید سهمیه جدیدی معادل ۳ یا ۵ درصد مصرف داخلی برقرار کند. اگر تنها بخواهد یک سوم کاهش کلی، تعرفه را کاهش دهد، سهمیه‌های جدید باید برابر ۴ تا ۶ درصد مصرف داخلی باشند. [۷] کشورهای در حال توسعه عضو سازمان جهانی تجارت می‌توانند یک سوم بیشتر از کشورهای توسعه‌یافته خطوط تعرفه‌ای را به عنوان کالاهای حساس انتخاب کنند. [۸] پیش‌نویس مذکور در مورد میزان کالاهای خاص توصیه‌ای ارائه نداده است.

در پیشنهادیه کمیته مذاکره‌کنندگان کالاهای غیرکشاورزی^۱ یا به عبارت دیگر پیش‌نویس طرح پیشنهادی گروه «ناما^۲» انعطاف‌هایی وجود دارد که می‌توان آنها را تا حدودی منسوب به کالاهای حساس دانست. در پیوست «ب» بند ۸ در «چارچوب ناما^۳» مصوب شورای عمومی

1- non-agriculture

کالاهای غیرکشاورزی شامل مواد خام و فراوریشده صنعتی، مواد معدنی، مواد سوختی، آبریان و کلاکلیه کالاهایی هستند که مشمول موافقتنامه کشاورزی نمی‌شوند.

2- Non-Agriculture Market Access (NAMA)

این پیش‌نویس در سند JOB/126/07 سازمان جهانی تجارت موجود است.

3- NAMA Framework

سازمان جهانی تجارت در اول اوت ۲۰۰۴ انعطاف‌هایی وجود داشت که در پیشنهادیه اخیر به شرح زیر آمده‌اند:

« کشورهای در حال توسعه شرکت‌کننده می‌توانند زمان طولانی‌تری را برای کاهش تعرفه‌ها در نظر بگیرند و ضمناً از انعطاف‌های زیر برخوردار باشند:

• کاهش‌های کمتر از فرمول. کشورهای مورد اشاره می‌توانند تا حداکثر [۱۰] درصد از خطوط تعرفه خود را کاهش کمتری دهند، به شرطی که این کاهش کمتر از نصف کاهش توصیه شده بر حسب فرمول نباشد و ارزش این خطوط تعرفه‌ای بیش از [۱۰] درصد کل واردات کشور عضو نباشد؛ یا

• به طور استثنایی خطوطی از تعرفه را غیر تثبیت شده نگهدارند و یا کاهش‌های فرمولی را در مورد آنها اجرا نکنند. برای این منظور، حداکثر تا ۵ درصد خطوط تعرفه‌ای می‌تواند چنین باشد، به شرطی که بیش از [۵] درصد ارزش کل واردات کشور عضو نباشد.

البته این انعطافها نمی‌تواند جهت مستثنی کردن کل یک فصل نظام هماهنگ به کار رود. [۹] البته اگر حفظ تعرفه‌های غیرارزشی را نیز وسیله‌ای برای حمایت از کالاهای حساس بدانیم باید بگوییم که هنوز ۴۱ عضو سازمان جهانی تجارت خطوط تعرفه‌ای غیرارزشی دارند که در مورد ۵ عضو، این تعرفه‌ها بیش از ۵ درصد خطوط تعرفه‌ای را پوشش می‌دهد. [۱۰]

با توجه به این که کالاهای حساس معمولاً بالاترین تعرفه‌ها را دارند، هر قدر تعداد این کالاها که می‌توانند از انعطاف بیشتری در کاهش تعرفه‌ها برخوردار شوند زیادتر باشد، میانگین کاهش سطح کلی تعرفه‌ها پایین‌تر و اثربخشی آزادسازیهای تجاری کمتر می‌شود. مطالعه‌ای نشان می‌دهد که در صورتی که تنها ۲ درصد خطوط تعرفه‌ای به کالاهای حساس تعلق گیرد، کاهش کمتر یا هیچ تعرفه‌ای این اقلام باعث می‌شود که میانگین کاهش کلی تعرفه‌ها در سطح کشورهای صنعتی از ۷/۷ درصد به ۲/۹ درصد تقلیل یابد. طبق همین مطالعه، اگر میزان کالاهای حساس در حد ۵ درصد خطوط تعرفه‌ای در نظر گرفته شود، میانگین کاهش تعرفه‌ها به ۲ درصد تقلیل می‌یابد. [۱۱] مطالعه دیگری نشان می‌دهد که کاهش خوب تعرفه‌ها بدون تعیین هیچ کالای حساسی، بیشترین رفاه را برای قاره آفریقا به ارمغان خواهد آورد. [۱۲] جدول شماره ۲ نیز کالاهای حساس کشورهای مهم تجاری جهان را در سطح ۲ درصد خطوط تعرفه‌ای آنها بر حسب اهمیت نشان می‌دهد.

جدول ۲: فهرست تفصیلی کالاهای حساس منتخبی از کشورها در سطح
۲ درصد خطوط تعرفه‌ای آنها به ترتیب اهمیت

کشور، کد کالا، توصیف کالا	کشور، کد کالا، توصیف کالا
اتحادیه اروپا	آفریقای جنوبی
۱۷۰۱۱۱ شکر خام نیشکر بدون افزودنی	۰۴۰۴۱۰ آب پنیر غلیظ شده یا نشده
۰۸۰۳۰۰ موز و پلاتین (موز غذایی) تازه یا خشک	۱۷۰۱۹۹ شکر از نیشکر یا چغندر قند
۲۳۰۸۹۰ ساقه و برگ ذرت	۲۴۰۲۲۰ سیگار از توتون و تنباکو
۰۲۰۲۳۰ گوشت یخزده بدون استخوان گاو	۰۴۰۳۹۰ سایر شیر و خامه ترش
۱۰۰۶۳۰ برنج سفید یا نیمه سفید شده	۱۷۰۱۱۱ شکر نیشکر، خام بدون افزودنی
۰۲۰۱۳۰ گوشت تازه یا سرد شده بدون استخوان گاو	۱۹۰۵۳۰ بیسکویت، و بفر
۰۷۰۳۲۰ سیر تازه یا سرد شده	۱۱۰۱۰۰ آرد گندم یا چاودار
۱۷۰۱۹۹ شکر نیشکر یا چغندر قند، از نظر شیمیایی خالص	۲۲۰۲۹۰ مشروبات غیرالکلی غیر از آب
۰۴۰۵۱۰ کره بجز کره آب گرفته و روغن	۲۰۰۲۱۰ گوجه فرنگی کامل یا قطعه قطعه، آماده
۰۲۱۰۹۰ گوشت و احشای خوراکی نمک سود یا در آب نمک	۱۹۰۵۹۰ نان شیرینی، کیک، بیسکویت و سایر
۱۰۰۶۲۰ برنج قهوه‌ای یا پوست‌کنده	۱۸۰۶۳۱ شکلات و سایر مواد حاوی کاکائو
۱۵۰۹۱۰ روغن زیتون بکر و مشتقات آن	۰۴۰۲۹۹ شیر و خامه، کنسانتره، شیرین شده
۲۳۰۹۱۰ غذای سگ و گربه برای خرده‌فروشی	۰۴۰۲۹۱ شیر و خامه، کنسانتره، شیرین نشده

برزیل	آمریکا
۲۰۰۸۷۰ هلو آماده شده یا محفوظ شده	۱۷۰۱۱۱ شکر خام نیشکر بدون افزودنی
۲۹۰۵۴۴ سوربیتول (D-گلوسیکول)	۰۴۰۶۹۰ پنیر غیر از پنیر تازه و آب پنیر
۱۷۰۴۱۰ آدامس با یا بدون پوشش شكري	۱۷۰۴۹۰ شکر فنادی بدون کاکائو
۱۸۰۶۳۱ شکلات و سایر مواد کاکائودار	۱۲۰۲۲۰ بادام زمینی پوست‌کنده، خرد شده یا نشده
۳۳۰۲۱۰ مخلوط‌های مواد معطر	۱۷۰۱۹۹ شکر از نیشکر یا چغندر قند
۲۱۰۳۹۰ سایر سس‌های آماده و مواد برای سس‌ها	۲۰۰۸۱۱ بادام زمینی آماده شده یا محفوظ شده
۳۵۰۱۹۰ کازینات‌ها و سایر مشتقات کازئین	۲۲۰۲۱۱ شراب از انگور تازه و در ظروف تا ۲ لیتر
۳۵۰۴۰۰ پیتونها و مشتقات آنها	۲۴۰۱۳۰ آخال توتون و تنباکو
۱۸۰۶۳۲ شکلات و سایر مواد کاکائودار، پرنشده	۱۸۰۶۲۰ شکلات و سایر مواد غذایی دارای کاکائو
۳۸۲۴۶۰ سوربیتول غیر از آنچه مشمول شماره ۲۹۰۵۴۴ می‌شود.	۲۱۰۶۹۰ سایر مواد غذایی غیر مذکور
۳۵۰۵۱۰ دکسترین و سایر نشاسته‌های تغییر یافته	۲۲۰۴۲۹ سایر شراب از انگور تازه
۳۵۰۱۱۰ کازئین	۰۴۰۶۳۰ پنیر فراوری شده، غیر رنده یا پودر شده
۱۱۰۷۱۰ مالت، غیر از بوداده	۱۹۰۱۲۰ مخلوط و خمیرها از آرد و نشاسته

چین	ژاپن
۱۰۰۳۰۰ جو	۱۰۰۶۳۰ برنج سفید یا نیمه سفید شده
۱۵۱۱۹۰ روغن نخل و مشتقات آن	۱۷۰۱۱۱ شکر خام از نیشکر بدون افزودنی
۰۵۰۴۰۰ روده، بادکنک و شکمبه حیوانات	۱۰۰۱۹۰ گندم و چادار غیر از گندم دوروم
۰۲۰۷۱۴ قطعات و احشای یخزده ماکیان	۰۲۰۳۲۹۰ گوشت یخزده خوک، غیر از لاشه
۱۲۰۵۰۰ تخم کلم قمری یا کلزای خرد شده یا نشده	۰۲۰۳۱۹ گوشت تازه یا سرد کرده خوک غیر از لاشه
۲۱۰۳۹۰ سس های آماده و مواد برای سس ها	۱۰۰۶۲۰ برنج قهوه ای یا پوست کنده
۱۵۱۶۲۰ چربیها و روغنهای گیاهی و مشتقات آن	۱۰۰۶۴۰ برنج شکسته
۱۲۰۱۰۰ دانه سویا خرد شده یا نشده	۰۲۰۱۳۰ گوشت تازه یا سرد کرده گاو، بدون استخوان
۲۱۰۶۹۰ مواد غذایی غیرمذکور	۱۰۰۵۹۰ ذرت (غیر از بذر)
۱۵۰۸۱۰ روغن بادام زمینی خام	۰۲۰۲۳۰ گوشت بدون استخوان و یخزده گاو
۲۴۰۲۲۰ سیگار از توتون و تنباکو	۱۰۰۳۰۰ جو
۱۵۱۵۲۹ روغن ذرت و مشتقات آن	۱۱۰۷۱۰ مالت غیر از بوداده
۲۰۰۹۱۱ آب پرتقال یخزده	۱۶۰۲۴۹ گوشت و احشای حیوانی آماده شده

نگاهی به اقلام مندرج در جدول شماره ۲ نشان می‌دهد که اغلب کالاهای حساس را محصولات کشاورزی تشکیل می‌دهند و اقلامی همچون شکر، برنج، جو، گندم و آرد گندم، پنیر، شیر و خامه، گوشت، و شکلات در اغلب کشورها کالاهای حساس شمرده می‌شوند. برخی اقلام همچون مشروبات الکلی و سیگار نیز که محصولات معصیت‌دار خوانده می‌شوند واقعاً از نظر نیازهای غذایی نباید حساس شمرده شوند ولی در بسیاری از کشورهای صنعتی پیشرفته و برخی کشورهای در حال توسعه، به دلیل وضع درآمدهای انحصاری دولت از بستن مالیات بر آنها، جزو فهرست کالاهای حساس آنها آورده می‌شوند. [۱۳] کالایی چون روغن زیتون خام نیز برای اتحادیه اروپا بیشتر اهمیت سیاسی دارد. [۱۴] اتحادیه اروپا طرفدار آن است که هم کاهش تعرفه‌ها و هم گسترش سهمیه‌ها در مورد کالاهای حساس اجرا شود. این اتحادیه خواستار سقف تعرفه‌ای حداکثر ۱۰۰ درصد برای کالاهای کشاورزی کشورهای توسعه‌یافته است و می‌خواهد که برای کالاهای حساس سقفی در نظر گرفته نشود. [۱۵] اتحادیه اروپا همچنین خواهان آن است که هم کشورهای توسعه‌یافته و هم کشورهای در حال توسعه بتوانند از «حفاظت ویژه» برخوردار باشند و خود نیز خواهان استفاده از این حفاظت برای گوشت گاو، ماکیان، کره، میوه و سبزیجات، و شکر است. [۱۶] از میان کشورهای مورد اشاره در جدول شماره ۲ تنها برزیل است که علاوه بر محصولات کشاورزی، کالاهای صنعتی و عمدتاً شیمیایی را هم در فهرست کالاهای حساس خود دارد.

۲) کالاهای خاص

اگرچه در دو دهه گذشته تجارت محصولات کشاورزی در جهان تقریباً دو برابر تولید آن رشد داشته است، ولی به دلیل اعطای یارانه‌های سنگین در کشورهای توسعه‌یافته از یک سو و رفتارهای غیررقابتی بنگاههای تجاری از سوی دیگر، قیمت‌های جهانی بسیاری از محصولات کشاورزی که جزو اقلام صادراتی کشورهای در حال توسعه و کشورهای با کمترین درجه توسعه‌یافتگی هستند تنزل کرده است. از این رو، وضعیت درآمدی بسیاری از این کشورها که بردرآمد صادراتی چند قلم عمده تکیه داشته‌اند، رو به وخامت گذاشته است. علاوه بر این باید به «فرازهای تعرفه‌ای^۳»، «تعرفه‌های پلکانی^۴» و «موانع فنی فراراه تجارت^۵» (همچون

1- Sin Commodities
2- tariff escalation

2- Special Safeguard (SSG)
5- technical barriers to trade (TBT)

3- tariff peaks

استانداردها و الزامات بهداشتی و بهداشت گیاهی) اشاره نمود که در دسترسی به بازار صادراتی و کسب درآمدهای بالقوه حاصل از تجارت محصولات کشاورزی برای کشورهای در حال توسعه ایجاد محدودیت کرده‌اند. روند کاهشی یا از میان رفتن آثار ترجیحات اعطایی به کشورهای در حال توسعه و دارای کمترین درجه توسعه‌یافتگی نیز آثار آزادسازی تجاری را برای برخی از این کشورها به طور منفی نمودار ساخته است. این کشورها معمولاً جمعیت روستایی بالایی دارند و اغلب کشاورزان کوچک آنان با فقر منابع روبرو هستند. از این رو، در صورت از دست رفتن فعالیتهای کشاورزی، به دلایل ساختاری از نظر گزینه‌های اشتغال جایگزین، انتخابی پیش روی خود ندارند. این کشورها همواره نگران بوده‌اند که با رفع موانع تعرفه‌ای در معرض واردات شدید و بی‌ثباتی بیشتر بازار قرار گیرند. کشورهای پرجمعیت کم‌درآمد از این موضوع نیز نگران می‌باشند که با کاهش یارانه‌های تولیدی و صادراتی کشورهای توسعه‌یافته در بخش کشاورزی، موجب افزایش قیمت مواد غذایی وارداتی آنان می‌گردد، آنها نتوانند نیاز جمعیت رو به رشد خود را تأمین نمایند. به همین دلیل، حفاظت از ظرفیت تولید داخلی یکی از عناصر اصلی استراتژیهای حفظ امنیت غذایی در بسیاری از این کشورهاست، بخصوص که آثار تغییرات آب و هوا بر تولیدات کشاورزی آنها بر این نگرانیها افزوده است.

براساس نگرانیهای مورد اشاره در فوق بود که مسأله حمایت‌های مجاز یا مسأله «جعبه سبز»^۱ و بعداً «جعبه توسعه»^۲ در سازمان جهانی تجارت مطرح گردید. مسأله اخیر از سوی کشورهای در حال توسعه با هدف طرح پیشنهادهایی جهت فراهم آوردن انعطاف بیشتر برای کشورهای در حال توسعه و با کمترین درجه توسعه‌یافتگی برای بهبود تولید داخلی مواد غذایی و اتخاذ تدابیری برای حفاظت از معیشت کشاورزان محروم مطرح شد. این پیشنهادها شامل تدابیری عینی برای برخورد با مسأله قیمت‌شکنی (دامپینگ) و افزایش شدید واردات بود.

در اجلاس‌های قبل از دور دوحه، کشورهای در حال توسعه در مذاکرات کشاورزی رسماً پیشنهادهایی براساس سه رکن اصلی موافقت‌نامه کشاورزی یعنی دسترسی به بازار، حمایت داخلی و رقابت صادراتی ارائه دادند و در هر یک از آنها رفتار ویژه و متفاوتی را در نظر گرفتند. در برخی از این پیشنهادها به تخصیص کالاهایی برای برخورداری از رفتار ویژه و متفاوت اشاره شد و بخصوص در مورد مواد غذایی اصلی پیشنهاد شد که از آزادسازی معاف باشند. [۱۷] مفهوم «محصولات استراتژیک» نیز از میان همین مذاکرات برخاست.

در مذاکرات پس از اجلاس دور دوحه پیشنهادهای ارائه شده مورد پالایش بیشتری قرار گرفت و در «گزارش بازنگری» رئیس کمیته کشاورزی و پیوست آن که در دسامبر ۲۰۰۲ ارائه گردید، جزئیات بیشتری در مورد رفتار با کالاهای خاص مطرح شد. بعداً در گزارش تجدیدنظرشده رئیس کمیته کشاورزی [۱۸] برای اولین بار در مورد «محصولات خاص» چنین پیشنهاد شد:

«کشورهای در حال توسعه این امتیاز را خواهند داشت که تا [X] محصول کشاورزی را در سطح [۶ رقمی] [۴ رقمی] نظام هماهنگ به عنوان کالاهای خاص براساس ملاحظات مربوط به امنیت غذایی، توسعه روستایی و یا تضمین معیشت زندگی انتخاب کرده و این محصولات را با علامت ["SP" یا محصولات خاص] در بخش A-1 قسمت ۱ جداولشان مشخص نمایند. این مفهوم در مذاکرات فنی، بیشتر تبیین خواهد شد». [۱۹] رئیس کمیته کشاورزی در گزارش خود پیشنهاد نکرد که محصولات خاص کلاً از کاهش تعرفه‌ای معاف شوند، بلکه این پیشنهاد را داشت که محصولات مذکور همچون دیگر محصولات در طبقات تعرفه‌ای مختلف مشمول یک کاهش میانگین تعرفه و یک حداقل کاهش برای هر خط تعرفه‌ای گردند. البته پیشنهاد حدود کاهش میانگین تعرفه و همین‌طور حداقل کاهش تعرفه از تعرفه‌های پایین‌ترین طبقات تعرفه‌ای هم کمتر بود. در این گزارش، رئیس کمیته با قرار دادن ارقام تعیین‌کننده هر طبقه و میزان کاهش در هر طبقه در قلاب یا گروه روشن ساخت که این ارقام سرانگشتی و غیرقطعی است. با این همه، خوب است اشاره شود که پیشنهاد برای محصولات خاص، کاهش با میانگین ساده ۱۰ درصد و با حداقل کاهش ۵ درصد در هر خط تعرفه‌ای بود.

نهایتاً برخی از پیشنهادهای مطرح‌شده در به اصطلاح «بسته ژوئیه ۲۰۰۴» وارد گردید و این سند [۲۰] در اول اوت ۲۰۰۴ توسط شورای عمومی سازمان جهانی تجارت مورد پذیرش قرار گرفت. ضمیمه A این سند مربوط به مذاکرات کشاورزی است که محتوای معنادارتری نسبت به ضمایم B و C دارد که مربوط به مسائل دسترسی به بازار کالاهای غیرکشاورزی و خدمات هستند.

در بندهای ۴۱ و ۴۲ این «موافقت‌نامه چارچوب» [۲۱] این نکته مورد لحاظ قرار گرفت که کشورهای عضو در حال توسعه از این امتیاز برخوردارند که تعداد مناسبی از کالاها کشاورزی را به عنوان «کالاهای خاص» برگزینند. انتخاب این کالاها عمدتاً بر پایه معیارهای «امنیت غذایی^۱»، «امنیت درآمد و معیشت زندگی^۲» و «نیازهای توسعه روستایی^۳» صورت می‌گیرد. این کالاها

1- food security

2- livelihood security

3- rural development needs

مشمول رفتار منعطف‌تری از نظر کاهش تعرفه‌ها می‌باشند و می‌توانند از «سازوکار حفاظت خاص^۱» برخوردار گردند. البته تعیین دقیق نکات کلیدی همچون گزینش و نحوه برخورد با کالاهای خاص، شیوه‌های اجرایی ویژه برای یک نظام حفاظتی خاص، پوشش کالا، «سازوکارهای قابل اجرا در صورت رسیدن به حد نصابها^۲» و «سازوکارهای دفاعی^۳» به مذاکرات آینده واگذار شده است. [۲۲]

در مورد نحوه کاهش تعرفه‌ها به طور کلی نظرات مختلفی وجود داشته است که به طور خلاصه در سطور زیر و در نمودارهای شماره ۱ تا ۳ به آن اشاره می‌گردد:

در مذاکرات پس از دور دوحه و نشست کانکون (۲۰۰۳) پیشنهاد کاهش تعرفه‌ها به صورت دسته‌ای^۴ و مختلط^۵ ارائه شد (نمودارهای شماره ۲ و ۳). در شیوه اول، پس از دسته‌بندی خطوط تعرفه‌ای، دسته‌های تعرفه‌های بالاتر کاهش بیشتری می‌یافتند و در هر دسته، شیوه کاهش دور اروگوئه به کار گرفته می‌شد. یعنی یک میانگین کاهش و یک حداقل کاهش برای هر خط تعرفه‌ای در نظر گرفته می‌شد. در شیوه مختلط، کالاها برحسب حساسیت آنها طبقه‌بندی شده و هر سه مورد کاهش تعرفه‌ای یعنی طبق شیوه دور اروگوئه، طبق فرمول سویسی و گروهی که از تعرفه معافند، برای اجرا پیشنهاد شد (برای اجلاس کانکون).

نهایتاً در سال ۲۰۰۴ اعضا توافق کردند که در مورد کاهش تعرفه‌ای یک شیوه واحد در مورد کشورهای عضو در حال توسعه و توسعه‌یافته به کار رود و کاهش تعرفه‌ها از طریق «فرمول طبقه‌بندی شده^۶» تعرفه‌ها و با در نظر گرفتن ساختارهای تعرفه‌ای متفاوت کشورها انجام گیرد. روشن است که کارهای زیادی باید صورت گیرد و مذاکرات بسیاری باید انجام شود تا به یک فرمول طبقه‌بندی شده مورد پذیرش همه اعضا رسید. ضمناً، این توافق وجود دارد که در تعرفه‌های بالاتر کاهش‌های شدیدتری باید صورت گیرد تا اعضا به دستاوردهای بیشتری در کاهش تعرفه‌ها دست یابند، اما در مورد تعداد طبقات، دامنه تعیین‌کننده هر طبقه و نوع کاهش تعرفه در هر طبقه هنوز باید مذاکره صورت گیرد.

در مورد شاخصهای تعیین کالاهای خاص، در نظر سازمانها و گروههای مختلف عمده مطرح، تفاوت‌هایی وجود دارد که اهم آنها را در جدول شماره ۳ می‌توان مشاهده کرد. البته از آنجا که شرایط کشورها فرق می‌کند، ضریب اهمیت شاخصها و همین‌طور ارقام عددی آنها برای ملاک

1- Special Safeguard Mechanism (SSM)

2- Trigger Mechanisms

3- remedies

4- Banded Approach

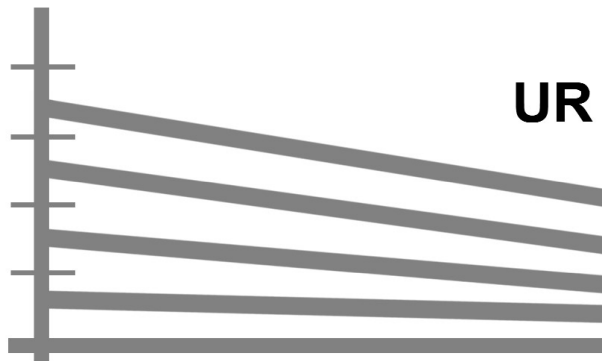
5- Blended Approach

6- Tiered Formula

بودن متفاوت می‌باشد. برای مثال، در حالی که در کشور کوچکی مثل مالی وابسته بودن ۱۰۰ هزار کشاورز به درآمد یک محصول می‌تواند آن کالا را خاص و پراهمیت کند، در کشوری مانند چین چنین رقمی چندان حایز اولویت نیست. همین‌طور است مثلاً نرخ خودکفایی در مورد یک محصول برای آن که آن را حایز اهمیت ویژه کند. در برخی کشورها با روابط تجاری گسترده و توازن ارزی مناسب، ممکن است نرخ ۵۰، ۶۰ یا ۷۰ درصد خودکفایی نرخ بالایی حساب شود، ولی در کشورهای پرجمعیت و به‌طور نسبی کم‌درامدی مثل چین، هند و اندونزی چنین درصدهایی پایین است، بخصوص در مورد اقلامی همچون برنج که حجم تجارت جهانی آن کالا از نیاز بالای این کشورها کمتر می‌باشد و نمی‌تواند نیاز آنها را از طریق واردات پاسخگو باشد. چنانکه اندونزی ۲۱۰ میلیون نفری در سال ۲۰۱۹، ۳۰ میلیون تن مصرف برنج داشت، در حالی که حجم تجارت جهانی برنج فقط ۲۰ میلیون تن بود. [۲۳] در مورد سهم کالا در تغذیه افراد جامعه، درآمد ملی، اشتغال کل، اشتغال بخش کشاورزی، ایجاد ارزش افزوده، درآمدهای تعرفه‌ای و ... نیز نظرات متفاوتی از سوی کشورها ارائه شده است.

در هر حال، در جدول شماره ۴ و نمودار شماره ۴ متداولترین کالاهایی که در مطالعات انجام شده توسط مرکز بین‌المللی تجارت و توسعه پایدار^۱ به عنوان کالاهای خاص در کشورهای مورد مطالعه شناخته شده‌اند ارائه شده است. مطالعات مذکور که با همکاری محققان محلی در ۱۴ کشور صورت گرفته است، در جمع نشان می‌دهد که دامنه کالاهای خاص در این کشورها بین ۶ تا ۳۰ کالا و به طور متوسط ۱۲/۴ کالا بوده است، این کالاها در سطح کد ۶ رقمی نظام هماهنگ بین ۲۱ تا ۱۴۷ و به طور متوسط ۷۵ خط تعرفه‌ای را تشکیل داده‌اند. این تعداد نسبت به خطوط تعرفه‌های کشاورزی بین ۳ تا ۲۰ درصد و به طور متوسط ۱۰/۳ درصد از خطوط تعرفه‌های کشاورزی در سطح کد ۶ رقمی نظام هماهنگ را تشکیل می‌دهند. قابل ذکر است که «گروه ۳۳» پیشنهاد ۲۰ درصد خطوط تعرفه کشاورزی و آقای فالکنر رئیس گروه مذاکرات کشاورزی ارقام ۸-۵ درصد را به عنوان کالاهای خاص پیشنهاد داده است. [۲۴] سهم ارزشی کالاهای خاص وارداتی در کل واردات کشاورزی کشورهای مورد مطالعه نیز بین ۶/۳ تا ۶۳/۵ درصد و به طور متوسط ۲۴/۱ درصد بوده است. [۲۵] قابل ذکر است که مقایسه فهرست کالاهای خاص با کالاهای حساس و حمایت‌شده نشان می‌دهد که بسیاری از کالاهای حساس نیز در فهرست کالاهای خاص قرار دارند.

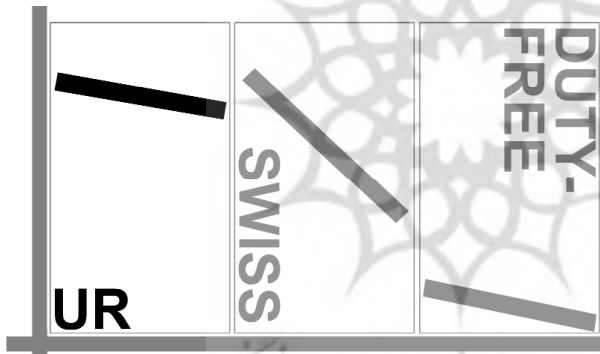
نرخ تعرفه

نمودار ۱: شیوه دسته‌بندی خطوط تعرفه‌ای (کاهش بیشتر در دسته‌های تعرفه‌ای بالاتر و در هر دسته، کاهش طبق شیوه دور اروگوئه)

UR= Uruguay Round approach

نرخ تعرفه

نمودار ۲: شیوه مختلط کاهش تعرفه برحسب حساسیت کالا (پیشنهادی برای اجلاس وزیران در کانکون مکزیک ۲۰۰۳)

نرخ تعرفه

نمودار ۳: شیوه کاهش از طریق فرمول طبقه‌بندی شده خطوط تعرفه‌ای (کاهش شدیدتر در طبقات تعرفه‌ای بالاتر مورد توافق در اوت ۲۰۰۴)

مأخذ نمودارها: سایت سازمان جهانی تجارت (www.wto.org)

در روش به‌کارگرفته‌شده توسط مرکز بین‌المللی تجارت و توسعه پایدار برای شناسایی کالاهای خاص در کشورهای مورد مطالعه، آمار و توصیفات محلی به‌کارگرفته‌شده و استفاده از شاخصها به‌طور تجمعی نبوده است. یعنی برای شناسایی کالای خاص لزوماً همه شاخصهای پیشنهادی مصداق نداشته است. ضمناً، از آنجا که تفاوت‌های فاحشی بین اندازه و اقتصاد کشورها و شرایط بوم‌شناختی و کشاورزی آنها وجود دارد، ملاکهای یکسانی برای تشخیص و گزینش وجود ندارد. ضمناً، مرکز بین‌المللی تجارت و توسعه پایدار اصرار دارد که شاخصها نه تنها در سطح ملی بلکه در سطح مناطق هم مورد بررسی قرار گیرند. به‌طور مثال، در حالی که اشتغال کشاورزان در بخش تولید سیب‌زمینی در سریلانکا در سطح ملی خیلی اهمیت ندارد، ولی در استان یووا در این کشور بیش از ۸۶ درصد جمعیت به کشت این محصول اشتغال دارند و کشاورزان خرده‌پای آن در صورت بروز تهدید، امکان اشتغال جایگزین ندارند. [۲۶] شاخصهای پیشنهادشده بیشتر جنبه راهنما یا محدودکننده داشته و از این رو نظرات کارشناسان محلی و وزن‌دهی‌های کمی و کیفی آنها در نتیجه‌گیری مؤثر بوده است. به‌طور کلی، با وجود مشکلات عملی، اصل «خودگزینی^۱» یکی از ملاکهای اصلی است که به کشورها داده شده است که خودشان کالاهای خاص را انتخاب کنند.

در روش به‌کارگرفته‌شده توسط سازمان خواربار و کشاورزی ملل متحد در شناسایی کالاهای خاص عمدتاً از نه شاخص استفاده شده است: ۱- سهم محصول در کالری مصرفی روزانه، ۲- نرخ خودکفایی داخلی، ۳- تغییرات تولید، ۴- سهم محصول در سطح زیرکشت، ۵- رشد واردات، ۶- جایگزینی محصول از طریق واردات، ۷- سهم در تولید محصول، ۸- وابستگی وارداتی و ۹- نرخ رشد تولید محصول. [۲۷]

۳) سخنی درباره کالاهای حساس و خاص در ایران

در ایران، در حالی که در تصمیمات مختلف در مورد واردات، قیمت‌گذاری، تضمین خرید محصولات کشاورزی، عقد قراردادهای تجاری (بویژه ترجیحی) و تعیین فهرست منفی کالاها و اژه‌های کالاهای اساسی، ضروری و حساس به کار گرفته شده‌اند، اما کمتر مطالعه‌ای در زمینه کالاهای حساس، خاص و ضروری و معیارهای گزینش آنها صورت گرفته است. در مورد این

کالاها هنوز تعاریفی ملی تدوین نگشته و ملاکهای گزینش آنها به طور عینی تعیین نگردیده‌اند. با توجه به این که مذاکرات گروه‌کاری الحاق ایران به سازمان جهانی تجارت را پیش‌رو داریم و هر روزه بر دامنه قراردادهای تجاری دوجانبه و چندجانبه و ترجیحی خود می‌افزاییم، لازم است که مسئولان وزارتخانه‌های تولیدی بویژه در وزارت کشاورزی و وزارت صنایع و معادن، شناسایی کالاهای حساس و در صورت ارتباط، کالاهای خاص را در دستور کار خود قرار داده و از هم‌اکنون به فکر تعیین معیارهایی برای گزینش این کالاها بر حسب شرایط خاص کشور و مناطق آن باشند. نگارنده هم قصد دارد در آینده به بررسی وضعیت موجود این کالاها در ایران بپردازد.

جدول ۳: مقایسه شاخصهای سازمان خواربار و کشاورزی ملل متحد، مرکز بین‌المللی

تجارت و توسعه پایدار و گروه ۳۳ برای تعیین کالاهای خاص (۲۰۰۷)

G33	ICTSD	FAO	واحد سنجش	شاخصها	معیار
*	*	*	<ul style="list-style-type: none"> نسبت کالری سرانه روزانه حاصل از محصول به کالری سرانه روزانه حاصل از همه محصولات • سهم محصول از مصرف ملی یا منطقه‌ای به عنوان بخشی از مصرف کالری جامعه • قوانین یا مقررات ملی که محصولات عمده غذایی یا سبذ غذایی مواد اساسی را مبتنی بر ترجیحات یا شرایط محلی مشخص می‌کند. 	سهم در تغذیه	امنیت غذایی
*	*	*	<ul style="list-style-type: none"> نسبت کل محصول مصرف‌شده به کل محصول تولیدشده • نسبت کل محصول واردشده به کل محصول مصرف‌شده 	خودکفایی	
*	*	*	<ul style="list-style-type: none"> نسبت انحراف معیار به ضریب تغییرات تولید و قیمت محصول • درجه انتقال قیمت (بین‌المللی در مقابل داخلی) • تغییر در درآمد (صادراتی) به موجب فعالیت مربوط به محصول • سهم (خانوار) از کل درآمد به دست‌آمده از فعالیت‌های مربوط به محصول • بررسی اهمیت مصرف داخلی در کشور در مقایسه با کل صادرات جهانی، یا بررسی این که بخش قابل‌ملاحظه‌ای از کل صادرات جهانی مربوط به بزرگترین کشور صادرکننده است یا نه 	ثبات در دستیابی به محصول	
*	*	*	<ul style="list-style-type: none"> سهم درآمد صرف‌شده روی محصولی مشخص در سطح ملی یا منطقه‌ای 	هزینه مصرفی محصول	

FAO	FAO	FAO	واحد سنجش	شاخصها	معیار
*	*	*	<ul style="list-style-type: none"> • سهم اشتغال محصول از کل نیروی کار کشاورزی یا از کل اشتغال روستایی (در سطوح ملی یا منطقه‌ای) • سهم اشتغال نیروی کار در صنعت محصولی معین از کل نیروی کار (یا کل نیروی کار کشاورزی) - توزیع جنسی / سنی نیروی کار به‌کارگرفته‌شده در تولید محصول مذکور • کل (تعداد مطلق) نیروی کار به‌کارگرفته‌شده در بخش خاصی در منطقه یا در سطح کشور • تقاضای مورد نیاز به نیروی کار در بخش خاصی از کشاورزی (مثلاً تعداد کارگرانی که در هر روز یا سال برای تولید یک تن محصول دامی لازم می‌باشد ضربدر کل مساحت زمینی که به محصول اختصاص داده شده است، یا کل تناژ تولید محصول دامی) 	سطوح اشتغال	
*	*	*	<ul style="list-style-type: none"> • سهم درآمد سرانه حاصل از محصول در سطح منطقه‌ای یا ملی 	درآمد حاصل از محصول	
*	*	*	<ul style="list-style-type: none"> • نسبت وسعت زمین کشت‌شده محصول به کل زمین زیر کشت (در سطوح منطقه‌ای یا ملی) • نسبت واحدهای زراعی که محصول در آن کشت می‌شود به تعداد کل مزارع • نسبت تعداد دام کشور به تعداد دام در منطقه 	نسبت زمین کشاورزی به سهم داراییهای محصول	امنیت معیشتی
*	*	*	<ul style="list-style-type: none"> • همبستگی بین واردات و تولید داخلی • نسبت نرخ رشد جایگزین‌های وارداتی به نرخ رشد محصول رقیب داخلی • آسیب‌پذیری نسبت به جایگزینی واردات (بندبعدی دیده شود). 	نسبت افزایشهای ناگهانی به جایگزینی از طریق واردات	
*	*	*	<ul style="list-style-type: none"> • بخش بزرگی از تولیدکنندگان محصول، در سطح منطقه یا کشور، کم‌درآمد و از لحاظ منابع ضعیف یا کشاورزان معیشتی هستند (شامل جوامع محروم، آسیب‌پذیر و زنان) یا بخش قابل‌ملاحظه‌ای از تولید داخلی محصول در مناطق محروم تولید می‌شود (شامل مناطق مستعد خشکسالی و مناطق ناهموار یا کوهستانی) • بهره‌وری هر کارگر یا هر هکتار محصول، در سطح منطقه‌ای یا ملی در مقایسه با متوسط بهره‌وری جهانی پایین است. 	اهمیت حمایت از معیشت فقرا و گروههای آسیب‌پذیر	
*	*	*	<ul style="list-style-type: none"> • سهم فعالیت اقتصادی محصول در کل تولید کشاورزی روستایی (در سطوح ملی و منطقه‌ای) • بخش بزرگی از کل تولید داخلی در سطح منطقه‌ای یا ملی از مزارع کوچک است (کمتر از ۱۰ هکتار) یا از مزارعی که بزرگتر از متوسط اندازه مزرعه در کشور نیست؛ یا بخش بزرگی از مزارع تولیدکننده محصولات کوچک هستند (کمتر از ۱۰ هکتار) یا از متوسط اندازه مزرعه در کشور مورد نظر کوچکتر هستند. 	اهمیت در اقتصاد کشاورزی روستا	توسعه روستایی

معیار	شاخصها	واحد سنجش	FAO	ICTSD	G33
توسعه روستایی	رشد محصول و رشد منطقه روستایی	نسبت نرخهای رشد محصول به نرخهای رشد منطقه روستایی	*		
	ارزش افزوده بالقوه محصول در داخل	<ul style="list-style-type: none"> ظرفیت بالقوه ایجاد ارزش افزوده و ارتباطات حاصل از محصول (به اندازه‌ای که محصول در محل فراوری می‌شود یا می‌تواند بشود، سهم داده‌های واسطه‌ای کشاورزی داخلی که در بخشهای غیرکشاورزی مورد استفاده قرار می‌گیرند، ارزش کالاها یا خدماتی که به عنوان داده مورد استفاده قرار می‌گیرند) • در مقایسه با متوسط جهانی، بخش کمی از محصول در کشور فراوری می‌شود یا محصول مذکور سهم بزرگی از ارزش افزوده در مناطق روستایی در سطح منطقه‌ای یا ملی را دارد که از طریق ایجاد ارتباطات با فعالیتهای اقتصادی غیرزراعی روستایی شامل صنایع دستی و صنایع روستایی یا شکلهای دیگر ارزش افزوده روستایی حاصل آمده است. 	*	*	*
	درآمد تعرفه‌ای	درآمد تعرفه‌ای که از طریق محصول حاصل می‌شود	*	*	*
ابعاد تجاری	جایگزین‌ها	<ul style="list-style-type: none"> حدی که محصولات وارداتی جایگزین می‌تواند جای تولید محلی را بگیرد 			*
	رقابت غیرمنصفانه	حدی که محصولات داخلی باید با محصولات کشورهای صادرکننده که به مقدار زیاد از طریق حمایت داخلی یا یارانه‌های صادراتی از آنها حمایت کرده‌اند، رقابت کنند		*	*
	سطح فعلی حمایت	<ul style="list-style-type: none"> ارزیابی سطح تعرفه‌ها و اقدامات دیگر که هم‌اکنون برای هر محصول خاص موجود است و نحوه‌ای که این موارد ممکن است در مذاکرات و تعهدات بین‌المللی تأثیر پذیرند 			*
	آسیب‌پذیری نسبت به واردات جایگزین	<ul style="list-style-type: none"> ارزیابی حدی که تولید محلی می‌تواند در مقابل واردات کم‌هزینه (ارزان) مقاومت کند 			*
جمع			۱۹	۲۲	۱۳

Source: ICTSD and FAO 2007, p. 2-3.

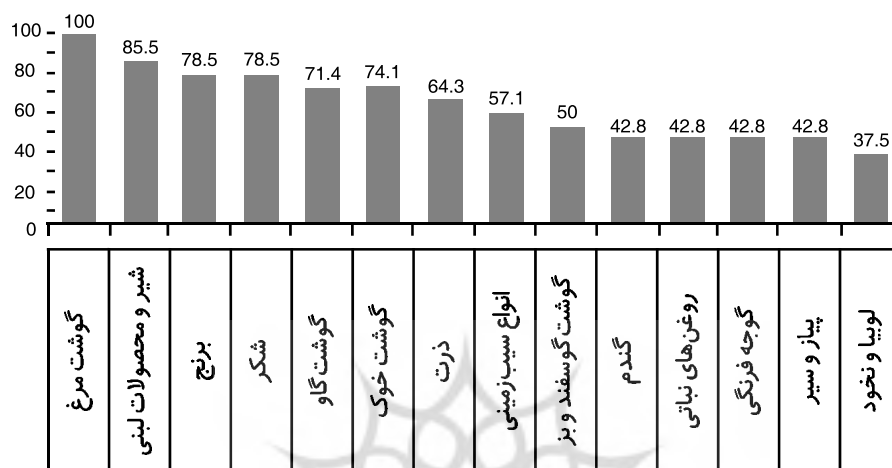
جدول ۴: خلاصه یافته‌های مطالعات کشوری توسط مرکز بین‌المللی تجارت و توسعه پایدار در مورد این که چه محصولاتی خاص می‌باشند

کشورهای مورد بررسی: باربادوس، چین، اکوادور، فیجی، هندوراس، اندونزی، کنیا، نیکاراگوئه، پاکستان، پاپواگینه‌نو، پرو، فیلیپین، سریلانکا و ویتنام	
متداول‌ترین محصولات: مرغ، شیر و محصولات لبنی، برنج، شکر، گوشت گاو و خوک، بیف، ذرت، سیب‌زمینی، گوشت گوسفند و بز، گندم، روغن‌های نباتی، گوجه‌فرنگی، پیاز و لوبیا	
میانگین تعداد محصولاتی که به عنوان محصولات خاص شناسایی شده‌اند ۱۲/۴	• بیشترین تعداد محصول خاص در مطالعات انجام شده ۲۰
	• کمترین تعداد محصول خاص در مطالعات انجام شده ۶
میانگین تعداد خطوط تعرفه‌ای (در سطح ۶ رقمی)* که خاص شمرده شده‌اند ۷۵	• بیشترین تعداد خطوط تعرفه‌ای ۱۴۷
	• کمترین تعداد خطوط تعرفه‌ای ۲۱
میانگین درصد خطوط تعرفه کشاورزی (۶ رقم) * ۱۰/۳٪	• بیشترین درصد خطوط تعرفه کشاورزی ۲۰٪
	• کمترین درصد خطوط تعرفه کشاورزی ۳٪
میانگین درصد از ارزش کل واردات کشاورزی ۲۴/۱٪**	• بیشترین درصد ارزش ۶۳/۶٪
	• کمترین درصد ارزش ۶/۳٪

* این رقم شامل فیجی و پاپواگینه‌نو که داده‌های آنها در سطح ۴ رقمی گردآوری شده است نمیشود.

** این رقم کنیا، پاکستان و فیجی را که داده‌های مربوطه در آنها موجود نبوده است مستثنی کرده و داده‌ها بیانگر متوسط در یک دوره ۹-۳ ساله است (بسته به مورد مطالعه).

نمودار ۴: متداولترین محصولات خاص: محصولات شناسایی شده حداقل در ۳۰ درصد از مطالعات کشوری مرکز بین‌المللی تجارت و توسعه پایدار

یادداشتها

- 1- GATT 1968, p. 1-2.
- 2- GATT 1988.
- 3- GATT 1983, p. 2.
- 4- GATT 1985, p. 3.
- 5- IFAP 2007a, p. 3.
- 6- IFAP 2007 b, p. 2.
- 7- Ibid.
- 8- WTO 2007, p. 12-13.
- 9- Ibid., p. 39.
10. Lapalme 2007,p.37
11. Sebastien, Laborde and Martin 2005,p20
- 12- Ben Hammouda , et al 2007, p20
- 13- Sebastien, Laborde and Martin 2005, p. 19.
- 14- Ibid., p. 17.

15- Hanrahan and Schnepf 2007, p. 11.

16- Ibid.

۱۷- ر.ک. به پیشنهادهای پاکستان، هائیتی، نیکاراگوئه، کنیا، اوگاندا، زیمبابوه و السالوادور در سند G/AG/NG/W/13 و پیشنهاد کره جنوبی در سند G/AG/NG/W/98 در پایگاه اینترنتی سازمان جهانی تجارت. (www.wto.org)

18- WTO 2003.

19- Hoda 2005, p.4.

20- WTO 2004.

۲۱- در بندهای مذکور در سند قبلی (Hoda 2005, p.4) مفاد آن چنین آمده است:
«بند ۴۱- کشورهای در حال توسعه عضو از این امتیاز برخوردار می‌باشند که تعداد مناسبی کالا را بر مبنای معیارهای نیازهای امنیت غذایی، تضمین معیشت و توسعه روستایی به عنوان «کالاهای خاص» برگزینند. این کالاها مشمول رفتار منعطف‌تری خواهند شد. معیارها و رفتار مربوط به این کالاها بعداً در مراحل مذاکراتی بیشتر مشخص خواهند شد و اهمیت بنیادین کالاهای خاص برای کشورهای در حال توسعه مورد تأیید قرار خواهد گرفت.
«بند ۴۲- یک ساز و کار حفاظت خاص (SSM) برای استفاده کشورهای عضو در حال توسعه برقرار خواهد شد.»

22- Hoda 2005, p. iv.

23- Ibid., p.6.

24- I CTSD and FAO 2007, p. 5-6.

25- Ibid., p. 5.

26- Ibid., p. 3-4.

27- Ibid., p. 4.

منابع

Ben Hammouda, Hakim, Stephen N. Karingi, Nassim Oulmane, Mustapha Sadni Jallab (2007) "Sensitive Products in Trade Negotiations: What Options for Africa". African Trade Policy Center United Nations Economic

Commission for Africa. May 22.

GATT (1968) GATT/SGTP/4, June 7, p. 1-2.

GATT (1983) Spec (83) 7, February 7, p. 2.

GATT (1985) COM.TD/W/438, October 29, p. 3.

GATT (1988) L/5116/Add.7, March 10.

Hanrahan, Charles E. and Randy Schnepf (2007) "WTO Doha Round: The Agricultural Negotiations". U.S. Congressional Research Service Report RL 33144, p. 11.

Hoda, Anwarul (2005) "Special Products: Options for Negotiating Modalities". International Centre for Trade and Sustainable Development (ICTSD) Issue Paper NO.3. July.

ICTSD and FAO(2007)"Indicators for the Selection of Agricultural Special Products: Some Empirical Evidence, Information Note No.1, July.

International Federation of Agricultural Producers (IFAP) (2007a) "Sensitive Product and Special Products: State of the WTO Negotiations". Monthly Trade and Development Letter, January.

----- (2007b) "Intensive Consultations Begin on New Draft Agricultural Text". Monthly Trade and Development Letter, July-August.

Lapalme, Jean-Pierre (2007) "Market Access and Non-Agricultural Market Access (NAMA Negotiations)". Slide Show, p. 37.

Sebastien, Jean, David Laborde and Will Martin (2005) "Sensitive Products: Selection and Implications for Agricultural Trade Negotiations". TradeAG Working Paper 05-02 and CEPII Working Paper 2005-15. June 14.

WTO (2000) G/AG/NG/W/13, June 23.

WTO (2001) G/AG/NG/W/98, January 9.

WTO (2003) TN/AG/W/1/Rev.1, March 18.

WTO (2004) WT/L/579, August 2.

WTO (2007) TN/AG/W/4, August 1.